

Warszawa, 15.02. 2022 r.

dr hab. prof. ASzWoj Piotr Grochmalski
Instytut Studiów Strategicznych
Wydział Bezpieczeństwa Narodowego
Akademii Sztuki Wojennej
00-910 Warszawa
Al. gen. A. Chruściela „Montera” 103

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Natalii Gburzyńskiej „Relacje między metropolią a terytorium podporządkowanym na przykładzie stosunków rosyjsko-kazachskich w okresie prezydentury Dmitrija Miedwiediewa (2008-2012)”, 282 ss.

Uwagi ogólne

Dysertacja mgr Natalii Gburzyńskiej jest ambitnym projektem badawczym z zakresu nauk o polityce. Autorka podjęła udaną próbę ukazania, na przykładzie Kazachstanu, asymetrycznego mechanizmu wykreowanego przez Federację Rosyjską wobec państw, które tworzyły Związek Sowiecki. Doktorantka z pewnością trafnie wskazała na charakter zasadniczej relacji, który był doskonale dostrzegalny w okresie wybuchu napięć społecznych w Republice Kazachstan w styczniu 2022 r. i roli jaką odegrała wówczas Rosja.

Autorka analizuje relacje FR z kluczowym państwem geopolitycznego obszaru Azji Środkowej. Dezintegracja Związku Sowieckiego, kształtowanie się nowych państw, a także złożoność występujących w całym regionie relacji narodowo-etnicznych, od lat skupiają szczególną uwagę wielu badaczy. Obszar ten uchodzi bowiem za jeden z najbardziej niestabilnych

w Eurazji, związanych z procesami państwowo i narodowotwórczymi, i etnicznymi, wzmocnionymi przez szczególne, geopolityczne położenie regionu.

Od ponad dwóch dekad jest to też jeden z moich głównych obszarów zainteresowań badawczych. Dlatego z uwagą i dużym, osobistym zaciekawieniem zapoznałem się z manuskryptem Doktorantki. Od szeregu lat prowadzę też analizę porównawczą procesów narodowotwórczych na obszarze byłego sowieckiego imperium (w tym głównie w republikach autonomicznych Federacji Rosyjskiej i państwach Azji Centralnej), ale także na terytorium Chin i Indii. W tym kontekście starałem się ocenić na ile podjęta przez Doktorantkę próba zbudowania teoretycznego instrumentarium na bazie kazachskiego *case study* ma uniwersalny charakter. W istocie analiza odnosi się do relacji między dwoma największymi, pod względem powierzchni, byłymi republikami Związku Sowieckiego Kazachstan należy do tych państw postsowieckich, które do końca wspierały ideę utworzenia ZSRS-bis. Stąd lider tego państwa, Nursułtan Nazarbajew, nie dotarł do Wiskuli gdzie, przy granicy z Polską, przywódcy republik: rosyjskiej, ukraińskiej i białoruskiej podpisali 8 grudnia 1991 r. akt rozwiązujący Związek Sowiecki. Co więcej – to z inicjatywy Nazarbajewa nie doszło wówczas do głębokiego podziału i powstania, na gruzach ZSRS, „słowiańskiego” i „muzułmańskiego” związku państw, ale utworzono w Ałama Acie, ówczesnej stolicy Kazachstanu, Wspólnotę Niepodległych Państw, jako luźną konfederację 11 z 15 byłych republik związkowych. Słusznie więc zauważa Autorka, iż „świadomość nieuchronnego końca ZSRS nie spowodowała u Nursułtana Nazarbajewa i jego otoczenia chęci stworzenia nowego, niezależnego państwa” (s.28). Jego postawa wynikała z wielu czynników, ale głównie z ogromnego uzależnienia kazachskiej gospodarki od kooperacji z republiką rosyjską jak i ze struktury etnicznej (w momencie rozpadu ZSRS, Kazachowie stanowili jedynie względną większość wobec populacji rosyjskiej zamieszkującej RK). To Rosja też jednostronnie ogłosiła zakończenie funkcjonowania rubla transferowego jako wspólnej waluty, wymuszając, nieomal z dnia na dzień, oparcie funkcjonowania ekonomiki młodego państwa na nowo stworzonym środku płatniczym.

Rozprawa doktorska

Należy podkreślić, iż wewnętrzna struktura rozprawy doktorskiej Pani mgr Natalii Gburzyńskiej jest właściwie dobrana do przejrzystego i logicznego ukazania zasadniczych

problemów badawczych i dokonania ich analizy. Rozbudowany wstęp (21 s.) zawiera wszystkie istotne elementy, poprawnie prezentuje przyjęte przez Autorkę hipotezy badawcze. Mgr Natalia Gburzyńska, w oparciu o zaproponowany przez A. Włodkowską-Bagan model kodyfikujący środki i metody, realizowanej przez FR, aktywności wobec byłych republik związkowych, stworzyła własne narzędzie analityczne, na którym oparta jest zasadnicza część analizy badawczej (s.10).

Rozdział pierwszy, „Sytuacja wewnętrzna w Federacji Rosyjskiej i Republice Kazachstan w latach 2008-2012” (s. 38), stanowi faktyczne wprowadzenie do zasadniczego tematu. Autorka kompetentnie przedstawia społeczno-polityczne procesy w obu państwach. Oczywiście można czuć drobny niedosyt, iż Doktorantka nie zaznaczyła, że analizowany okres ma pewne szczególne cechy na tle historyczno-społecznych procesów, które miały miejsce w FR od 1991 do 2022 – a precyzyjniej, od „wojny” Jelcyna z parlamentem w 1993 r. i zbudowania silnego pionu prezydenckiego, po kumulację władzy przez tzw. obóz struktur siłowych. W tym szerszym wymiarze można mówić co najwyżej o „epizodzie prezydentury Miedwiediewa”, stworzonej politycznej scenografii, która miała ukryć ciągłość putinowskiej władzy. Autorka analizuje więc okres, którego pełne znaczenie w konsolidacji władzy struktur siłowych zostało odczytane dopiero z dalszej perspektywy. W wymiarze prawno-instytucjonalnym przyjęte rozwiązania, na okres premierostwa W. Putina wzmacniały pełnomocnictwa rządu kosztem ograniczenia władzy Miedwiediewa. Po ponownym wyborze byłego podpułkownika KGB na prezydenta została przywrócona wcześniejsza silna, ustrojowa pozycja głowy państwa. Dostrzec też można było pewnego rodzaju rywalizację i dualizm władzy w okresie 2008-2012, między innymi w obszarze polityki międzynarodowej co zresztą mocno akcentuje sama Doktorantka (np. kwestia casusu Libii w relacjach z Rosją) czy polityki historycznej i polityki językowej. Sądzę, że ubogaciłoby pracę ukazanie relacji między Putinem a Miedwiediewem na tle konfliktu gruzińskiego w 2008 r. Także forma w jakiej nastąpił powrót Putina na Kreml wywołał największą falę zamieszek w Rosji od początku XXI w. Podkreślić jednak należy, iż Autorka trafnie i kompetentnie przedstawiła ogólny obraz sytuacji wewnętrznej w Kazachstanie i Rosji, a uwagi mają charakter naukowej polemiki i nie kwestionują dokonanych wyborów przez Doktorantkę.

Rozdział drugi, „Relacje między metropolią a terytorium podporządkowanym: krytyczny przegląd literatury” (s. 28) ukazuje zdolności analityczne, a także warsztat badawczy Autorki, która przedstawia także swoją autorską typologię relacji między metropolią, a terytorium

podporządkowanym. Autorka sięgnęła po literaturę R. Gilpina, K. Waltza, A. Wendta, I. Wallersteina, P. Cygankowa, J. Tullyego i głównego reprezentanta anglosaskiego realizmu, Hansa Morgentau a także do polskich twórców typologii imperiów (K. Brzechczyn, R. Bäcker, J. Zielonka). Sądzę, że warto było też sięgnąć po prace twórcy neorealizmu ofensywnego, Johna J. Mearsheimera (szczególnie po jego *The Tragedy of Great Power Politics* „Tragizm polityki mocarstw”). Autorka zauważa, iż „problematyka relacji *metropolia-terytorium podporządkowane* nie spotkała się z zainteresowaniem naukowców”. Nie w pełni podzielam tę opinię. Warto zwrócić uwagę na obszerną, polską, ukraińską, kazachską i rosyjsko-sowiecką literaturę przedmiotu. W istocie jednak zwykle posługuje się ona pojęciami imperium i jego peryferiami czy też kresami, które charakteryzują relacje o charakterze asymetrii i dysfunkcji w ramach nakładających się faz koniunkcji, binegacji i alternatywy. Rosyjska historiografia używa zwykle określenia „okrainy” (*Окраина*) wobec terytorium podporządkowanego. W takim też znaczeniu użył tego pojęcia W. Putin w artykule opublikowanym na jego oficjalnej stronie internetowej 12 lipca 2021 r. „O historycznej jedności Rosjan i Ukraińców”, podważając podmiotowy charakter ukraińskiego państwa. Polecam też pracę Henryka Głębockiego „Kresy Imperium”¹. Z pewnością jednak ów merytoryczny zabieg Autorki jest nowatorski. Dominacja owego podejścia imperiologicznego w analizie politologicznej jest co prawda wysoce zasadna wobec Rosji, ale z drugiej strony ogranicza uniwersalność narzędzia takiej analizy, a także osiągniętych rezultatów badawczych. Godne podkreślenia jest to, iż - w ujęciu Autorki - ów instrument analityczny doskonale nadaje się też do badania historyczno-politycznych i społecznych relacji między Portugalią a Brazylią (historyczna, stopniowa zamiana ról), czy Brytyjskim Królestwem, a Australią. Historyczny opis, odwołujący się do mechanizmu kolonialnych zależności, nie oddaje dobrze współczesnych korelacji – np. między Timorem Wschodnim, Portugalią a Indonezją. Nie sprawdzał się też w przypadku analiz tzw. państw kompradorskich, z historycznym przykładem Chin, po przegranych przez to państwo wojnach opiumowych. Wydaje się, że propozycja Autorki doskonale może nadawać się także do analizy współczesnych Chin i jej polityki wobec Xianingu czy Tybetu, a także obszarów, na które Chiny wywierają rosnącą presję – np. Myanmaru czy Wietnamu. Ale także – na co zwraca uwagę Ulrich Beck, jeden z najwybitniejszych socjologów niemieckich, autor „Władzy i przeciwwładzy w epoce

¹ H. Głębocki, „Kresy Imperium. Szkice i materiały do dziejów polityki Rosji wobec jej peryferii (XVIII-XXI wiek), Kraków 2006.

globalnej”² – iż także UE ewoluuje w stronę struktury hierarchicznej – dominujące metropolitarne centrum i coraz bardziej podporządkowane mu terytoria³.

Autorka wiele uwagi poświęca analizie pojęcia *imperium* w ramach rosyjskich ambicji terytorialnych. I w tym kontekście postrzega Rosję jako metropolię, która „rozciąga swoje wpływy na Republikę Kazachską” (s. 70). Z pewnością jest to spójne pole interpretacyjne z podejściem prezentowanym w bodaj najważniejszej współczesnej rosyjskiej pracy Michaiła Hellera „Historia imperium rosyjskiego”⁴ jak też kluczowego dla współczesnej historiografii ukraińskiej dzieła Sierhii Plokhiego „Kwestia rosyjska. Jak budowano naród i imperium”⁵. Rozdział II, jako swoisty fundament teoretyczny całości Dysertacji, spełnia taką rolę. Autorka też otwiera nim szerszą dyskusję nad teorią badań relacji metropolia – terytoria podporządkowane. Zaproponowana przez Doktorantkę samodzielna typologia owych relacji jest dobrym wstępem do dalszych badań w tym zakresie (tab.5, s. 92).

Z punktu widzenia założonych celów badawczych oczywiście zasadnicze znaczenie mają cztery ostatnie rozdziały monografii. Główną bowiem część pracy stanowią rozdziały od trzeciego do szóstego. Są one skonstruowane zgodnie z przyjętymi obszarami analizy przedstawionymi we wstępie i w R. II, a obejmującymi kluczowe – zdaniem Doktorantki – obszary na których najmocniej uwidacznia się zależność Kazachstanu od Rosji, o czym wspomniałem powyżej. Z pewnością kluczowa jest skala zależności gospodarczych. Kazachstan, w sowieckim państwie, był w 90 procentach zależny od powiązań kooperacyjnych z Rosyjską Federacyjną Socjalistyczną Republiką Sowiecką, która terytorialnie pokrywa się z FR. Autorka w Rozdziale trzecim, „Współpraca rosyjsko-kazachska w zakresie gospodarki” (s. 32), kompetentnie analizuje procesy wzajemnych korelacji ekonomicznych, a także istotne akty prawne zawarte przez FR i Kazachstan – przy czym w pewnych kwestiach wykracza poza obszar prezydentury Midwiediewa. Podkreśla, iż „Dla Kazachstanu relacje z FR mają znaczenie strategiczne i wynikają z uwarunkowań geopolitycznych” co „stabilizuje kazachską sytuację wewnętrzną” (s.97). Ostatnie wydarzenia związane z użyciem wojsk rosyjskich w ramach kontyngentu Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym w Kazachstanie do utrzymania ekipy Tokajewa-Nazarbajewa u władzy, potwierdzają tezę Autorki. W rozdziale tym Autorka ukazała też szczególne, strategiczne

² U. Beck, „Władza i przeciwwładza w epoce globalnej. Nowa ekonomia polityki światowej”, Warszawa 2005.

³ U. Beck, „Niemiecka Europa. Nowe krajobrazy władzy pod znakiem kryzysu”, Warszawa 2013.

⁴ M. Heller, „Historia imperium rosyjskiego”, Warszawa 2000.

⁵ S. Plokhij, „Kwestia rosyjska. Jak budowano naród i imperium”, Kraków 2019.

znaczenie granicy rosyjsko-kazachskiej, najdłuższej, ciągłej linii granicznej na świecie. W pełni podzielam tą ocenę. Czuję pewien niedosyt w ukazaniu znaczenia inwestycji chińskich, szczególnie w ramach Jednego Pasa i Jednej Drogi, w równoważeniu wpływów rosyjskich, a także znaczący udział kapitału zachodniego w kazachskiej gospodarce (w wielu segmentach gospodarki zdecydowanie większy od rosyjskiego). Ale Autorka w sposób przekonujący pozytywnie zweryfikowała hipotezę, że polityka podporządkowania Kazachstanu przez Rosję w wymiarze gospodarczym odbywa się „przede wszystkim poprzez tworzenie inicjatyw zacieśniających współpracę bilateralną” (s. 96).

Nie mam istotnych zastrzeżeń do rozdziału czwartego, „Relacje polityczne Federacji Rosyjskiej i Republiki Kazachstan” (s. 28), który ukazuje korelacje instytucjonalno-strukturalne i oddziaływanie Kremla na republikę w przestrzeni politycznej. Dobrym zabiegiem jest przedstawienie, w formie tabelarycznej, wszelkich form wzajemnych spotkań prezydentów obu państw (Miedwiediew-Nazarbajew) – w ciągu zaledwie czterech lat oficjalnych wizyt było ponad 14.

Rozdział piąty, „Stosunki rosyjsko-kazachskie w zakresie polityki kulturalnej i *soft power*” (s. 45), ma ukazywać cały obszar relacji społecznych i jest najdłuższym w całej Dysertacji. Dla Kazachstanu, który intensywnie buduje swoją tożsamość narodową, obszar kultury narodowej, polityka językowa i historyczna, mają strategiczne znaczenie dla bezpieczeństwa państwa. Z uwagi na wielkość rosyjskiej diaspory w Republice, odpowiednie, niekonfliktowe wkomponowanie jej w strukturę społeczną, jest gwarantem wewnętrznej stabilności państwa. Autorka przedstawia kompetentnie oddziaływanie Rosji na Kazachstan w wymiarze *soft power* poprzez takie instrumenty jak *Russkij Mir* czy też Rosyjską Prawosławną Cerkwią oraz rosyjskie szkolnictwo w republice czy też media rosyjskojęzyczne. Doktorantce udało się w sposób kompetentny i przekonujący ukazać elementy silnego wpływu rosyjskiej kultury na społeczeństwo i państwo kazachskie.

Nie mam też żadnych istotnych uwag do rozdziału szóstego, „Polityka bezpieczeństwa i kwestie militarne w stosunkach rosyjsko-kazachskich” (s.28). Doktorantka dokonała trafnej analizy kluczowych kwestii i organizacji obejmujących bezpieczeństwo w wymiarze wewnętrznym jak i regionalnym. Analiza tego rozdziału w perspektywie ostatnich wydarzeń w Kazachstanie weryfikuje pozytywnie poprawność analizy Autorki manuskryptu.

Monografię wieńczy zakończenie (s. 5) które wydaje się zbyt syntetycznym podsumowaniem wniosków wynikających z przeprowadzonych przez Autorkę badań. Bibliografia jest solidna, wyczerpująca, rozbudowana- liczy 33 strony. W aneksie Doktorantka umieściła spis tabel, wykresów, fotografii, map, grafik, a także kalendarium. Wiele tabel i wykresów spełnia swoją funkcję. Podnoszą wartość pracy. Z kolei mapy są zbyt uproszczone, a z uwagi na ogromną powierzchnię państwa i wagę wielu problemów (np. linia graniczna FR) warto w wersji przeznaczonej do publikacji, zadbać bardziej o ten element. Niewiele wnoszą fotografie. Praca nie straciłaby, a nawet zyskałaby, bez ich obecności na łamach dzieła Autorki.

Reasumując należy zauważyć, iż przedłożona do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr Natalii Gburzyńskiej prezentuje nowatorskie podejście do problemu relacji między metropolią, a terytorium podporządkowanym. Doktorantka podjęła udaną próbę zbudowania teoretycznego instrumentarium (na bazie kazachskiego *case study*), które ma uniwersalne cechy eksplanacyjne. Pozwala ono nie tylko zrozumieć przebieg wydarzeń rosyjsko-kazachstańskich podczas styczniowych wydarzeń w Kazachstanie, czy też eskalację konfliktu rosyjsko-ukraińskiego, ale może być skutecznie stosowane poza obszarem postsowieckim. Autorka wykorzystwała w swoim dziele szerokie spectrum prac z obszaru obejmującego Kazachstan i Rosję oraz wzajemnych relacji między tymi podmiotami stosunków międzynarodowych. Jest to kompetentna monografia, ukazująca, w formie *case study*, skalę, rodzaj i techniki podporządkowywania przez Rosję jako metropolię, Kazachstanu jako terytorium podporządkowanego. Autorka zrealizowała przyjęte założenia badawcze. Wartość analityczno-poznawczą Wartość eksplanacyjną Dysertacji pozytywnie zweryfikowały ostatnie wydarzenia, które miały miejsce w Kazachstanie. Ale też zaproponowane przez Panią mgr Natalię Gburzyńską instrumentarium równie dobrze może być wykorzystane do próby zrozumienia narastającego konfliktu między Rosją i Ukrainą.

Zyciorys naukowy doktorantki

Doktorantka ukończyła w 2008 r. I Liceum Ogólnokształcące im. Henryka Sienkiewicza w Płońsku (klasa o profilu humanistycznym z rozszerzonym programem nauczania języka polskiego) i rozpoczęła, w tym samym roku, studia I stopnia na kierunku filologia rosyjska, na

Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, które ukończyła w 2011 r. Rok później podęła, na tej samej uczelni, na Wydziale Politologii i Studiów Międzynarodowych, studia licencjackie na drugim kierunku - stosunki międzynarodowe, które ukończyła w 2012 r. Kontynuowała dalej oba kierunki studiów na tej samej uczelni. W 2013 r. obroniła pracę magisterską na kierunku filologia rosyjska, pt „Elementy cerkiewnosłowiańskie we współczesnej gwarze staroobrzędowców mieszkających na terenie Polski”, której promotorem był prof. nadzw. dr hab. Stefan Grzybowski. A rok później zakończyła studia magisterskie na kierunku stosunki międzynarodowe i obroniła pracę „Rola Moskwy jako stolicy imperium w okresie przemian (lata 2000–2013)” napisaną pod kierunkiem prof. dr hab. Michała Klimeckiego, a także rozpoczęła studia doktoranckie z zakresu nauk o polityce na UMK (2014-2019). Promotorem pracy doktorskiej Pani mgr Natalii Gburzyńskiej jest dr hab., prof. UMK Joanna Marszałek-Kawa.

Doktorantka ma duży dorobek naukowy – trzy publikacje współredagowane przez doktorantkę i 15 artykułów naukowych (w tym jeden w j. rosyjskim i jeden w j. angielskim). Większość z nich dotyczy obszaru postosowieckiego. Napisała też 16 recenzji i sprawozdań. Uczestniczyła w 17 konferencjach, na których wygłosiła referaty (w tym siedmiu międzynarodowych). Odbyła też staż naukowy, w ramach ministerialnego stypendium językowego, w Państwowym Instytucie Języka Rosyjskiego im. Aleksandra Puszkina w Moskwie. Jej dorobek naukowy znacząco wykracza poza wymogi formalne.

Dorobek organizacyjno-dydaktyczny

Pani mgr Natalia Gburzyńska posiada też istotne doświadczenie dydaktyczne. Prowadziła dotąd zajęcia z „Ochrony danych osobowych i informacji niejawnych”, „Komunikacji społecznej”, „Kampanii wyborczych w USA i w Europie”, a także z „Bezpieczeństwa w komunikacji powszechnej i transporcie”. Doktorantka ma też duże osiągnięcia organizacyjne. Wymienię te najważniejsze: uczestniczyła w organizacji jedenastu konferencji (w tym dziewięciu międzynarodowych). Była prezesem Koła Naukowego Bezpieczeństwa Wewnętrznego w roku akademickim 2015/2016, a także w okresie 2014-2015 była członkinią Komisji Stypendialnej Doktorantów. Jest też wykonawczynią projektu naukowego pt. „V Międzynarodowy Kongres Azjatycki – kierunek Azja. Różnorodność. Odmienność. Dialog” finansowanego ze źródeł

MniSW, jako redaktor techniczny uczestniczyła w pracach redakcji Kwartalnika „Nowa Polityka Wschodnia”. Doktorantka biegle zna rosyjski, angielski na poziomie średniozaawansowanym i czeski – na poziomie podstawowym. Szczególnie istotna, z punktu widzenia prowadzonych badań przez Doktorantkę, jest jej bardzo dobra znajomość języka rosyjskiego, bowiem nadal w Republice Kazachstan, w praktyce język rosyjski zajmuje dominującą pozycję ze względu na jego powszechne użycie w obiegu informacji.

Konkluzje

Biorąc pod uwagę wyjątkowe walory rozprawy doktorskiej oraz wartość dotychczasowych osiągnięć badawczych, dydaktycznych i organizacyjnych, stwierdzam, iż dysertacja doktorska Pani mgr Natalii Gburzyńskiej z naddatkiem spełnia wymogi, które ustawodawca określił wobec rozprawy doktorskiej w art. 187 ustawy „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce („Dziennik Ustaw 2018, nr 1668 z późn. zmianami). Dlatego z pełnym przekonaniem wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Natalii Gburzyńskiej do kolejnych, przewidzianych przepisami, etapów procesu doktorskiego w sprawie nadania stopnia doktora w dyscyplinie nauk o polityce.